

Internationell utbildning i skadeprevention och säkerhetsfrämjande arbete

- från forskning till praktik

Leif Svanström

Lucie Laflamme

Ewa Menckel

Ragnar Andersson

Bjarne Jansson

Lothar Schelp

Samtliga författare är verksamma inom forskargruppen för skadeprevention och säkerhetsfrämjande arbete vid Karolinska Institutet, Institution för folkhälsovetenskap och dess Avdelning för socialmedicin.

Leif Svanström är läkare och professor i Socialmedicin samt ledare för Skadeforskargruppen vid Karolinska Institutet.

Lucie Laflamme har en Ph.D i Industrial Relations, är docent i skadeepidemiologi och verksam som lektor vid Institutionen. Ewa Menckel är psykolog och docent i arbetsvetenskap med inriktning arbetsorganisation och säkerhet samt verksam som forskare vid Arbetslivsinstitutet.

Ragnar Andersson är civilingenjör och docent samt ansvarig för Stockholms läns landstings skadeförebyggande program.

Bjarne Jansson är socionom och docent och lektor vid Institutionen med ansvar för det folkhälsovetenskapliga programmet.

Lothar Schelp är samhällsvetare och professor i folkhälsovetenskap vid Institutionen samt ansvarig för det svenska nationella skadeförebyggande programmet vid Folkhälsoinstitutet.

ler skadeepidemiologisk- och förebyggande forskning. En vetenskapligt baserad verksamhet går tillbaka till mitten av 1950-talet och de banbrytande epidemiologiska studier som utfördes av läkarna Ragnar Berfenstam och Theodore Ehrenpreis. Då Berfenstam sedermera tillträdde en professur i Socialmedicin i Uppsala kom skadeforskningen i stor utsträckning att ha sin bas i det socialmedicinska ämnet.

Detta bådade för en global syn på problemet och dess lösningar. Att engagera samhällets företrädare i det preventiva arbetet var en självklarhet. Bred samverkan mellan olika discipliners forskare och praktiker var lika självklart. Ett stort antal avhandlingar har ägnats skadeproblemet och dessutom har en imponerande sk evidensbas byggts upp under de senaste decennierna med hjälp av vetenskapligt utvärderade interventioner mot skaderisker.

Genom åren har internationellt intresse för de svenska insatserna väckts men under de senaste decennierna har krav på mer organiserad utbildning både för svenskar och internationellt aktiva ställts. Den första Masterkursen (5p) i olycksfallsepidemiologi och prevention utvecklades och genomfördes år 1991 vid Karolinska Institutet. Kursen omfattade bland annat teorier och metoder för skade-

Introduktion

Sverige är inte bara ett av de ledande länderna i världen när det gäller hög säkerhet och låga skadetal utan också framstående när det gäl-

prevention, kommundiagnos, skadornas förekomst i befolkningen, epidemiologisk övervakning (surveillance), klassifikationer inom skadeområdet, interventioner på lokal, regional och nationell nivå, samt metoder för utvärdering av interventionsprogram. Kursen har resulterat i tillkomsten av flera lokala (safe community) och länsprogram på 90-talet i Sverige.

När under mitten av 1990-talet forskargruppen för skadeprevention vid Institutionen för folkhälsovetenskap nått en omfattande "ryktbarhet" och forskningssamarbetet mellan Folkhälsoinstitutet och Karolinska Institutet etablerats togs initiativ till en utbildning i säkerhetsfrämjande forskning. Denna utbildning har sedan följts av flera.

Under senare år har forskarutbildningen vid Karolinska Institutet reformerats och fått en bättre struktur. Utbildningen omfattar både litteratur och 20 poäng i organiserad forskarutbildningen utöver ett avhandlingsarbete. I dessa 20 poäng ingår 5p gemensam för KI:s alla doktorander och 7 poäng gemensamt för alla institutionens doktorander, bl a utbildning i epidemiologi såväl som kvalitativa metoder. Forskargruppen har framgångsrikt disputerat ett tiotal personer sedan mitten av 1980-talet och har ca ett tiotal registrerade doktorander, numera med stark internationell prägel.

I denna artikel ges en översikt över de internationella utbildningar som organiseras av forskargruppen samt en orientering av de moment i den nationella grundutbildningen för folkhälsovetenskap som berör skadeprevention. Artikeln avslutas med några reflektioner över angelägna utbildningsbehov och planerade kurser med internationell inriktning. Samtliga författare är verksamma inom forskargruppen för skadeprevention och säkerhetsfrämjande arbete vid Karolinska In-

stitutet, Institution för folkhälsovetenskap och dess Avdelning för socialmedicin.

Safety Promotion Research – A Public Health Approach to Accident and Injury Prevention

Safety Promotion Research är en årlig 2 poängs forskarkurs, som gavs första gången hösten 1998. Den vänder sig såväl till forskare och forskarstuderande inom folkhälsovetenskap som till de som intresserar sig för skadeförebyggande och säkerhetsfrämjande arbete från ett forskarperspektiv. Kursen belyser kärn-/huvudbegrepp, teoretiska grunder, analysramar och forskningsmetodik inom säkerhetsfrämjande arbete och skadeforskning. Avsikten är att skapa en bas för vidare och mer specialiserad forskning inom dessa områden. Efter kursen ska varje deltagare

- känna till de teoretiska och metodiska huvudfrågorna inom säkerhetsfrämjande forskning
- kunna formulera egna frågeställningar inom området
- kunna utveckla forskningsmetodik som lämpar sig för dessa frågeställningar.

Kursen fördelar sig i två temaveckor. Den första handlar om kärn-/huvudbegrepp och frågeställningar vad gäller skadeanalys, skadeprevention och säkerhetsfrämjande arbete. Den andra ger en överblick över olika metoder och studiedesign som lämpar sig för studiet av säkerhetsfrämjande arbetsprocesser, påverkan eller effekter.

Den dagliga schemat är upplagt på följande sätt:

- Dag 1: Skadeetiologi, skadeprevention och säkerhetsfrämjande arbete. Definitioner och hänförliga analytiska ramar
- Dag 2: Skador som ett folkhälsoproblem. Epidemiologisk kunskap och forskningsfrågor

- Dag 3: Ekonomiska aspekter på skadeprevention och säkerhetsfrämjande arbete. Mått och mätmetoder
- Dag 4: Strategier för intervention och för att främja säkerhet
- Dag 5: Avsiktliga skador. Analys och prevention
- Dag 6: Epidemiologisk övervakning (surveillance) av skador. Strategier och metoder
- Dag 7-8: Utvärderingsmetodik. Huvudfrågor och tänkbara metoder
- Dag 9: Social epidemiologi och ojämlikhet i skaderisker
- Dag 10: Forskning om säkerhetsfrämjande arbete: etiska överväganden och aktuella frågor.

I kursen kombineras dagliga föreläsningar och grupparbete med anknytning till dagens tema. Problembaserade inlärningsprinciper (sk PGI) tillämpas. Kursdeltagarna placeras i en form av expertroll, där de får i uppgift att lägga fram en studieplan för att besvara en forskningsfråga. Under kursens gång utvecklas deras färdighet för detta vid olika former av stöd och genom gruppdiskussioner så att de under den andra kursveckan kan lägga fram sitt arbete för hela gruppen.

Kursmaterialet består av en textbok med samma namn som kursen (Laflamme, Svanström och Schelp, Red.). Innehållet i boken prövades i stencilform hösten 1998 under den första kursen. Materialet omarbetades utifrån erfarenheterna från denna första kurs. Boken

Examinationen baseras på kursdeltagarnas 100%-iga närvaro på föreläsningar, deltagande i grupparbeten, genomförande och presentation av en gruppuppgift om någon central huvudfråga

Deltagarna kommer från en rad olika discipliner (läkare, psykologer, sociologer, statistiker, ergonomer) och har varierande erfarenheter och kunskaper

användes första gången hösten 99.

Examinationen baseras på kursdeltagarnas 100%-iga närvaro på föreläsningar, deltagande i grupparbeten, genomförande och presentation av en gruppuppgift om någon central huvudfråga.

Kursen är begränsad till 25-30 deltagande och efterfrågan har varit större än förväntat. Första året mottogs lite drygt 100 anmälningar och andra året över 50. Hösten 1998 och -99 deltog 28 respektive 26 studerande; 20 olika länder var representerade varje gång. Deltagarna kommer från en rad olika discipliner (läkare, psykologer, sociologer, statistiker, ergonomer) och har varierande erfarenheter och kunskaper. Detta är en stor tillgång för kursen som helhet och ger deltagarna möjligheter att arbeta utifrån ett brett synsätt. De flesta kursdeltagare har också starkt uppskattat denna möjlighet till utbyte av idéer, kunskaper och erfarenheter. Ibland har dock grupparbetena upplevts som problematiska, eftersom man har så olika bakgrund och kunskaper.

Många intresserar sig för epidemiologisk övervakning (surveillance), barn-, trafik- eller arbetsskador. Ett fåtal har betydande erfarenheter inom säkerhetsfrämjande arbete, forskning eller praktik, men många är klart intresserade. Behovet att öka den egna kunskapen om utvärderingsmetodik är stort. Några har efter kursen anmält sig som doktorander vid Institutionen. Kursen har också givit upphov till bra samarbete mellan

olika institutioner och forskningsdrivande organisationer.

Internationell version av magisternivån

Under flera år har en fem-poängsversion av magisterkursen givits på engelska för framförallt internationella deltagare. Den har varit mycket uppskattad men av studiesociala och ekonomiska skäl har en så omfattande utbildning varit svår att genomföra. Den ersätts under våren 2000 av en 2p kurs, omfattande begrepp och definitioner, epidemiologisk övervakning (injury surveillance), social och annan etiologi till skador, självmord, hjärnskador, hem- och fritidsskador, förebyggande på arbetsplatser samt "säker och trygg kommun", hälsoekonomi och kostnader för skador och etiska frågor. Slutligen redovisas nationella WHO-program.

International Course on Injury Control and Safety Promotion

Denna internationella kurs har tillkommit genom ett samarbete inom ramen för WHO:s globala skadeförebyggande program. Kursen, som omfattar sex till sju undervisningsdagar, arrangeras i New Delhi vartannat år i samarbete mellan Indian Institute of Technology, Dept. Biomedical Engineering, och Karolinska Institutet, Institutionen för Folkhälsovetenskap och de båda institutionernas WHO Collaborating Centres inom skadeprevention. En förutsättning för genomförandet har varit det finansiella stöd som tillskjutits från SIDA.

Kursen ges nu för fjärde gången, denna gång

Denna internationella kurs har tillkommit genom ett samarbete inom ramen för WHO:s globala skadeförebyggande program

i anslutning till den femte världskonferensen om skadeförebyggande arbete som arrangeras i New Delhi i mars år 2000. Kursen har rönt stor uppskattning de gånger den genomförts. Deltagarna har i huvudsak rekryterats från länder i södra Asien, men även från Afrika och Europa.

Även om fokus således i viss mån ligger på skaderisker och problem i den fattiga världen håller kursen hög internationella standard vad gäller faktainnehåll och redovisade principer och metoder för prevention. Kursen lämpar sig därför också mycket väl för deltagare från rikare länder. Kursen är inte poäng- och nivå-satt inom KI:s utbildningssystem, men innehåll och omfattning torde motsvara 1-2 poäng på grundutbildningsnivå. Innehållet är brett och tänkt som en introduktion till praktiskt och vetenskapligt skadeförebyggande arbete inom alla områden. Ämnen som behandlas är t ex:

Grundläggande begrepp och principer för skadeprevention

Våld

Epidemiologiska ansatser

Safe Communities

Trafikmedicin och biomekanik

Produktdesign

NIVA International Course on Safety Research

En annan internationell utbildning som tillkommit genom institutionens medverkan är kursen "Safety Research", som arrangeras vartannat år av det nordiska utbildningsorganet Nordiska Institutet för Arbetsvetenskaplig Vidareutbildning (NIVA) under Nordiska Ministerrådet. NIVAs kurser vänder sig i huvudsak till forskare och praktiker verk samma inom arbetsmiljösektorn i de nordiska länderna. Denna kurs utgör emellertid ett un-

En strävan vid varje kurstillfälle är att kunna attrahera någon eller några internationellt mycket framstående säkerhetsforskare

dantag i flera avseenden: Dels är den konsekvent forskningsinriktad. Avsikten är att den skall kunna tillgodoräknas motsvarande 5 poäng i forskarutbildningen vid nordiska universitet, oavsett fakultet och inriktning. Dels är den också bredare än det egentliga arbetsmiljöområdet. Meningen är att kursen skall kunna tillgodogöras med samma behållning av forskare från andra sektorer, t ex trafiksäkerhet och konsument säkerhet. Slutligen riktar sig kursen aktivt utanför den nordiska kretsen. Deltagarna har hittills representerat en bred krets av länder, även utomeuropeiska.

En strävan vid varje kurstillfälle är att kunna attrahera någon eller några internationellt mycket framstående säkerhetsforskare, vare sig dessa representerar teknik, beteendevetenskap, medicin eller något annat. Detta innebär att kurserna kommit att få en något varierande inriktning från gång till gång, beroende på vilka föreläsare som engagerats. Varje kurs består av två schemalagda kursveckor med ett halvårs mellanrum. Den första veckan är probleminriktad medan den andra är åtgärdsinriktad. Under mellantiden är det meningen att eleverna skall arbeta med en hemuppgift, motsvarande tre veckors heltdarbete.

Nationell grundutbildning i folkhälsovetenskap med avsnitt om skadeprevention

I den nya grundutbildningen i folkhälsovetenskap ingår under A-nivån (20p) ett avsnitt om skademönster och –orsaker motsvarande en

dag. Under B-nivån (20p) ägnas området en vecka – motsvarande 1p. Denna kursvecka har skadeprevention och säkerhetsfrämjande arbete som tema. Ett genomgående drag hos kursen är ambitionen att undervisningen skall återspegla vad som i litteraturen karakteriseras som "evidensbaserade" kunskap, dvs principer för förebyggande och främjande arbete där man anser att det finns tillräckligt vetenskapligt belägg för att metoden är effektiv under givna förutsättningar.

Områden som behandlades under skadeweckan var

Begrepp och teorier

Safe Communities

Barnsäkerhet och säkerhetsfrämjande arbete bland ungdomar

Fallskadeprevention bland äldre

Skadeprevention i arbetslivet

En erfarenhet från den första kursomgången var att kravet på evidensbaserad kunskap kan verka onödigt begränsande för vad som skall undervisas. Skälet är att stora delar av den skadeförebyggande praktiken knappast är dokumenterad med vetenskapliga förtecken, utan baseras på erfarenhet och reguljär statistisk bevakning. Detta är särskilt påfallande inom etablerade sektorer som trafiksäkerhet, arbetarskydd och konsument säkerhet, dvs just ifrån de områden där den mest omfattande erfarenheten finns. Ett annat skäl är att mycket strikta evidenskriterier tenderar att utestänga kvasiexperimentellt baserad kunskap, vilken är den typ av studiedesign man i regel är hänvisad till när det gäller befolkningsinriktat arbete. Inför årets kurs, våren 2000, kommer innehållet därför att mjukas upp och breddas något i detta avseende.

Under C nivån återkommer som valfritt inslag ett omfattande inslag av hälso- och säkerhetsfrämjande arbete denna gång i mer

integrerad form. Kursen omfattar hela fem poäng och fokuserar på teorier och metoder för utvärdering och kvalitetssäkring. Bl a omfattas strategier för intervention och policyutveckling. Kursinnehållet inkluderar aktiviteter som multisektoriellt arbete och hälso- och sjukvårdens roll. Begreppsskillnader mellan skadeprevention och säkerhetsfrämjande arbete diskuteras såväl som etiska aspekter när det gäller programimplementering.

Det sista avsnittet inom grundutbildningen, dvs 20 poäng inom ramen för 60-80 poäng i folkhälsovetenskap inom de 160 poäng som krävs för magisterexamen är ett 20 p uppsatsarbete.

De första studenterna som påbörjade denna utbildning HT 1998 har nu kommit fram till denna nivå och ett antal personer har valt skadeförebyggande arbete.

Angelägna utbildningsbehov

De exempel på utbildningar inom det skadeförebyggande och säkerhetsfrämjande området som här presenterats, har alla tillkommit under senare delen av 1990-talet. De är dels exponenter för den omfattande kunskapsbas och lärarstab som institutionen numera förfogar över men också för ett snabbt växande intresse för folkhälsovetenskapen och dess praktik - inte minst ur internationell synvinkel. Dessa utbildningar har definitivt inte funnit sina former utan utvecklas vidare nästa decennium.

De kurser som nu är under planering eller diskussion har sin bas i angelägna behov som framkommit under tidigare kurser. Ett exempel är *International Seminar on the Global Burden of Injury* - en kurs inom ramen för ett internationellt utbildningsprogram under Ka-

Dessa utbildningar har definitivt inte funnit sina former utan utvecklas vidare nästa decennium

rolinska International Research and Training Committee. Kursen är också knuten till ett internationellt forskningsprogram stött av SIDA. Syftet är att låta kursen och kursdeltagarna medverka till utvecklandet av en sammanhållen vetenskaplig plattform för förståelsen av internationella skillnader och trender ifråga om skademortalitet och morbiditet. Kursen skall också belysa metodologiska aspekter på denna typ av forskning. Ett särskilt intresse riktas mot betydelsen av social och ekonomisk utveckling, men även kulturrelaterade frågeställningar tas upp.

Ett annat exempel på framtida kurser som diskuterats är *Violence in a public health work environment and a crime perspective*. Våld och hot om våld drabbar alla i samhället, även om vissa grupper förefaller att vara mera utsatta (äldre, kvinnor, barn och ungdomar) och det uppträder i olika former och med olika allvarlighet i alla länder och i alla kulturer. Det finns ett angeläget behov av att öka kunskapen inom detta område och att systematisera resultat och erfarenheter så att ett effektivt förebyggande arbete kan utvecklas.

Att systematisera resultat och att utbyta kunskaper och erfarenheter genom olika former av pedagogiskt arbete (kurser, läroböcker, gruppövningar, socialt samspel, eget forskningsarbete) är en viktig del i att långsiktigt bygga upp en vetenskaplig plattform utifrån vilken såväl forskning som praktiskt arbete kan gå vidare. Institutionen agerar aktivt för att vara en del i detta långsiktiga arbete.